

1. Proposta inicial

L'emperador romà Adrià, de la dinastia dels Antonins, que governà en el gran període de prosperitat de l'Imperi Romà, digué “esdevindran la catàstrofe i la ruïna, triomfarà el caos, encara que de tant en tant, l'ordre també ho farà”. No són paraules literals de l'emperador, encara que escauen perfectament al personatge i al moment. Les va escriure Margarite Yourcenar i les posa en boca d'un dels anomenats “emperadors bons”. L'historiador il·lustrat britànic Edward Gibbon, un dels pocs i grans clàssics de la historiografia occidental, que va estudiar amb delectació la crisi i decadència de l'Imperi Romà (la catàstrofe, la ruïna i el caos), dedicà també unes pàgines, encara que amb molta més brevetat, a explicar el període de prosperitat anterior a la decadència. I aquest és el període dels antonins (de tant en tant, l'ordre). Gibbon, amb el llenguatge propi de la il·lustració, el qualifica com un període de “felicitat”, que fou possible pel govern racional d'uns emperadors excepcionals (mostra especial simpatia per Antoni Pius i també per Marc Aureli, però Adrià, tot i les seves peculiaritats, forma part d'aquest moment excepcional). Bons governats que fan possible l'ordre, i aquest mateix ordre fa possible que arribin al poder emperadors il·lustrats. Certament, un fet rar al llarg de la història i Gibbon el remarca especialment per entrar després amb centenars de pàgines dedicades a la decadència

irreversible d'una gran potència i a governants ineptes i despòtics. En aquesta frase d'Adrià hi trobem, en una síntesi gairebé perfecta, una interpretació de la història, que és també la que proposarem en aquest breu assaig.

La humanitat gairebé sempre està en crisi. Les crisis no són doncs l'excepció, sinó la norma. Els que coneixen el passat i la condició humana no esperen altre cosa. Aquest doble coneixement permet afrontar amb un cert escepticisme i una gran tranquil·litat tot allò que s'esdevé. La historiadora Margaret McMillan ho digué amb claredat “encara que l'estudi de la història no aconsegueixi ensenyar-nos més que humilitat, escepticisme i consciència de nosaltres mateixos, ja haurà fet quelcom vital”. I abans que ella ho expressa amb tanta, o més claredat, Alexis de Tocqueville, el més brillant dels politicòlegs, sociòlegs i historiadors del segle XIX “Nada más apropiado que la historia de nuestra Revolución para mantener a los filósofos y a los estadistas en la modestia: pues nunca hubo acontecimiento más grande, de antecedentes más remotos, mejor preparado y menos previsto”. Naturalment, feia referència a la Revolució Francesa, però el judici, com gairebé sempre en Tocqueville, té un valor general.

No ens hauríem de meravellar de ser on som. Vivim un període de crisi!! Les dificultats són l'essència de la història de la humanitat. Una certa supèrbia, molt lligada a una fe excessiva en la tècnica i a un desconeixement de la història, fa que les davallades, les dificultats i els processos de decadència provoquin reaccions de sorpresa: “com pot ser que a aquestes alçades succeeixi això”. Sovint sentim o llegim afirmacions d'aquest tipus

amb totes les seves variants: “aquestes coses no poden passar al segle XXI”, “un fet així no pot tornar a succeir”. El primer dels historiadors europeus ho va dir amb la seva rotunditat habitual “van ocórrer molts i greus desordres, com els que succeeixen i succeiran sempre mentre la naturalesa humana continuï sent la mateixa”(Tucídides). La idea que defensarem aquí segueix aquest “realisme natural” de Tucídides. Potser és més bonica l'expressió “realisme humanista”, però en el fons signifiquen el mateix. Les dues ens valen. La imperfecció, els errors, i les mancances de la condició humana expliquen el que ha estat la història i fan que no ens estranyin les crisis i el desordre. Acceptar que la condició humana és imperfecte i que per tant qualsevol societat és imperfecta i que la història humana és una acumulació d'imperfeccions és el punt de partida imprescindible per entendre el que som i el que hem estat. El periodista i escriptor Gaziel, un conservador intel·ligent i brillant, va sintetitzar meravellosament aquest idea en les seves “Meditacions en el desert”, una reflexió molt personal, gairebé íntima, del que succeïa a Espanya i al món a finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta:”L'home no serà mai feliç, de fàcil durable, perquè sempre persegueix aquests dos impossibles: que les coses siguin diferents de com són i que durin més del que poden”. És d'una cruesa i sinceritat difícil de superar.

Tota anàlisi històrica, política o sociològica que busqui entendre realment que ha succeït ha de tenir en compte els precedents històrics. Si ens limitem només a formular principis abstractes sobre el que hauria de ser, no entendrem realment la societat en que vivim, el seu passat, i caurem en la sensació de desil·lusió i fracàs

permanent. Saber de la imperfecció del món, que es manifesta amb tota claredat al llarg de segles d'història, en permetrà adoptar una posició més humil, equilibrada i serena i farà possible donar un pas cap a la saviesa i per tant cap a un món millor. No es tracta de pessimisme ni de simple escepticisme indiferent i desesperançat sinó d'un “realisme constructiu”. Aquesta és potser l'única actitud que pot millorar una mica el món i evitar les grans desil·lusions i catàstrofes. Antoni Rovira i Virgili en un magnífic relat sobre els darrers dies de la Catalunya republicana, escrit l'any 1939, fa una reflexió sobre les actituds i reaccions d'alguns éssers humans en circumstàncies extremament adverses i conclou que “aquests homes tenen una filosofia de la vida i de la història que els ajuda a passar els moments adversos”. Aquesta és la idea de fons d'aquest escrit: una filosofia de la història, molt elemental, que ens ajudi una mica en la nostra vida i que ajudi una mica a fer menys imperfecte el nostre món. No podem evitar els moments adversos, ni individuals ni col·lectius, però els podem “passar” una mica millor

La major part de la història escrita és història de les crisis, dels períodes en que els fets s'acceleren i es cerquen alternatives i solucions a allò que no funciona. Si llegiu alguns dels infinits llibres d'història que es publiquen constantment veureu que fan només la descripció de crisis, injustícies, enfrontaments, abusos i crueltats inimaginables. Ja al segle XVIII, als inicis de la historiografia moderna, es podia afirmar amb rotunditat que la història era poc més que: “the register of crimes, follies and misfortunes of mankind” (Gibbon). ¿Es que els historiadors són personatges especialment ombrívols i

només veuen els aspectes tràgics de la humanitat? ¿o és que potser només ens interessen els fets tràgics i dramàtics? ¿o és que simplement les catàstrofes i la ruïna són més freqüents? La resposta: com sempre una mica de tot. La història de la humanitat és la història de les seves crisis; tanmateix l'ordre i l'equilibri, més escassos, però reals, proporcionen pocs materials per a la història tal i com l'hem entesa a Occident. El mateix Gibbon, després d'analitzar amb admiració el període de govern de l'emperador Antoni Pius, conclou que un govern racional, il·lustrat i pacífic com el d'aquest polític no aporta aquelles novetats que busquen els historiadors o els lectors de llibres d'història. La felicitat, prosperitat, racionalitat, el bé comú, l'ordre, l'harmonia... certament no interessin massa als historiadors. Quan s'esdevé l'ordre tendim a pensar que no passa res i ho acabem considerant com a prova d'estancament i fins i tot de decadència. El pensament occidental cerca d'alguna manera sempre el conflicte i fa de la història un conflicte permanent. Això és una part essencial de la realitat, però no és tota la realitat humana. El món és imperfecte però no absolutament catastròfic. El pensador Lluís Duch exposa aquesta idea amb molta claredat: "el conflicto pertenece ilimitadamente a la presencia humana en el mundo. Lo hay allí donde ella se da, sin falta. Y, por tanto, cuando hablamos de conflicto no solo lo hacemos de algo excepcional, sino estrictamente habitual".

No ha estat habitual entre els historiadors fer reflexions generals sobre aquestes qüestions. Tot i així, des del principi de la historiografia occidental trobem brillants excepcions a aquest principi. Sens dubte, l'historiador holandès Johan Huizinga és un d'aquests

cassos. En un magnífic assaig sobre la crisi de la primera meitat del segle XX (“Entre les ombres del demà”) es preguntà “¿no ha estat la civilització durant aquests vint segles, any per any, sempre en crisi? ¿No és tota la història humana quelcom sobre manera precari? Sense cap mena de dubte”. Huizinga, que mor l'any 1945, visqué personalment un dels períodes més dramàtics de la història de la humanitat, quan el fanatisme, la violència i la guerra total arribaren a les seves màximes dimensions. Com a historiador pogué estudiar i comprendre els mecanismes i les característiques de les crisis de la història humana, molt especialment de l'Edat Mitjana (“La tardor de l'Edat Mitjana”). Tot això feu que no dubtés que les crisis són part de la història humana. Huizinga forma part d'aquests historiadors clàssics que tenen un pensament propi i als quals l'estudi del passat els porta a la reflexió i a l'anàlisi. Sense pensament no hi ha història veritable.